

Mål & Mæle · 1

8. årgang 1981

Hyppige danske ord

De almindeligste danske ord er ikke betegnelser for almindelige genstande som *bil* og *kartofler*, men ordene *og*, *det*, *i*, *at*. De betyder ikke meget, men fylder tilsammen 1/10 af de tekster vi læser. Læs om hyppige danske ord Side 6

Kommaer

Grammatiske kommaer kan næsten ingen mennesker sætte korrekt (dvs. efter reglerne i Retskrivningsordbogen), for de er ufunktionelle, uhensigtsmæssige og inkonsekvente. Satte man konsekvent komma, skulle der stå flere kommaer ved siden af hinanden ved lange pauser, få ved korte. Pausekomma er en tilnærmelse til dette princip. Side 13

Medister i sproget

Flådet kobra, *stegt horn*, *kvælerpølse*, *sømandspik*, *flæskesteg på tube* er alle betegnelser for medklisterpølse, melorm, ungarsk rapsodi eller hvad det nu hedder. Hvad gør vi med slang og hvad gør slang med os. Hvorfor kan fx medisterpølse kaldes så meget og hvorfor lige de ord. Side 20

Nordisk sprogår

Det er nordisk sprogår i år. Hvad går det ud på? Skal vi lære at sige *Vådskipet* og svenskerne lære at sige *vælkælder*, eller drejer det sig snarere om undervisningen i nabosprog, en åbning af bogmarkedet og radio- og tv-samarbejde. Side 28

Brevkasse om sprogligheder 2

Hyppige danske ord 6

Kommaer 13

Medister i sproget 20

Nordisk sprogår ... 28

En nordisk retskrivnings reform er ikke noget folkekrav Mest sandsynligt forekommer det at man i hvert af de tre lande vil finde de foreslåede retskrivningsændringer i de to nabosprog overordentlig tiltalende, men være uvillig til selv at bringe lignende ofre. Og i så fald må man nok sande at øjemedet blev forspildt allerede for hundrede år siden. Evigt ejes kun det tabte.

Allan Karker

SPROGLIGHeder

? Til Mål & Mæle.

hvorfor Skal Man Skrive Med Stort bogstav Efter Punktum? hvorfor Skulle Man Engang Også Skrive navneord Med Stort begyndelsesbogstav?

hilsen
yrsa begot
Valby

! Kære Y. Begot!

Vores alfabet stammer fra de gamle romeres skrift, og de havde kun de store bogstaver: A B C D osv. Men da man i middelalderen begyndte at skrive på pergament og papir med pen og blæk, viste det sig at de store bogstaver var for stive og kantede hvis man skulle skrive nogenlunde hurtigt, og desuden fyldte de alt for meget på det dyre pergament. Derfor lavede man nogle mindre, runde og hurtige udgaver af de store bogstaver. Fx skrev man de to øverste vandrette stager i et E i én bevægelse, uden at løfte pennen fra pergamentet, og så fik man et e osv.

Til det meste af det man skrev brugte man nu de små bogstaver. De store brugte man kun til det første bogstav i et kapitel, et afsnit eller en sætning og desuden til særlig vigtige ord, især navne. De store bogstaver var tit i en anden farve end de almindelige sorte småbogstaver, og de kunne også være udsmykket med billeder og blomster. De store bogstaver skulle altså både gøre teksten tydelig og være til pynt.

Saadan var det ogsaa i Danmark fra o. 1200 til o. 1700, baade i haandskrevne og trykte Bøger. Omkring 1700 kom den Skik til os fra Tyskland at alle

Navneord blev skrevet med stort Bogstav, og det blev vores officielle Retskrivning som alle Skoleelever skulde lære. Men det var i Virkeligheden ret besværligt med de store Bogstaver, og i 1948 vedtog Folketinget at man skulde gaa tilbage til det gamle System: kun stort Bogstav efter Punktum og i Navne. Samtidig indførte man *å* i stedet for *aa*. På den måde kom vores retskrivning til at ligne den svenske og norske, og vi fik lagt afstand til den tyske - og det var man ivrig efter lige efter krigen.

I moderne digte kan man somme tider se at der ikke engang bruges stort bogstav efter punktum og i navne. Tit bruges der heller ikke punktum, komma og andre tegn:

det hænger nok sammen med at man lissom vil gi ordene en chance for at udfolde sig helt frit uden regler og forbund al magt til ordene

E H

? Til Mål & Mæle.

Der er noget, som undrer mig, og som jeg kunne tænke mig at få jeres kommentar til.

1. Hvis man indespærres i et fængsel, kan man risikere at blive sat i isolationscelle. Der er altså tale om en »isolation«.

Hvis man vil reducere sin varmeregning i sit hus, kan man isolere det. Her er der tale om »isolering«.

Hvorfor denne forskel, der forekommer mig konsekvent anvendt i daglig tale og i fx aviser?

2) Har I ikke også en kom-

mentar til det forhold, at man ved at vælge mellem og/men mere eller mindre ubevidst kan komme til at sige noget værdiladet. Jeg mindes en artikel for nogen tid siden af en madskribent i Jyllands-Posten. Han havde spist i en fransk restaurant og noterede i sin artikel herom noget i retning af, at tjeneren var neger »men velsoigneret«. For mig at se afslører skribenten racistiske tilbøjeligheder ved sin anvendelse af ordet »men«. Som om der skulle være noget forbløffende i, at negre kan være velsoignerede.

Jeppe.

! Kære Jeppe.

Forskellen i betydning på *isolation* og *isolering* er vel ikke betinget af om der er tale om fanger eller rockwool. Forskellen er betinget af at der er tale om henholdsvis en resultat eller en proces. Man kan jo nemlig godt tale om hospitalernes foranstaltninger til *isolering* af de smittefarlige patienter, og om glasuld er det bedste *isolations*-materiale.

De fleste udsagnsord der ender på *-ere* kan have både en mere dansk endelse *-ering* og en fremmedordsendelse *-ion*: nogle har kun én mulighed fx *barbering* og *fotografering*, men de fleste har to. Af de to er der en helt gennemgående tendens til at *-erings*formen bevarer betydningen af noget udsagnsordsagtigt, altså noget der forløber i tid, en proces eller en overgang fra ét til noget andet: *kreering*, *komponering*, *legitimering*, *motivering*, mens *-ion* får betydningen af resultatet af det udsagnsordet betegner, altså noget statisk, en genstand: *kreation*, *komposition*, *legitimation*, *motivation*. Det udsagnsagtige ved *-erings*ordene kan man se af at de kan forbindes med de

led som udsagnsord ellers forbindes med fx genstandsled og ord af typen *hurtig, omhyggelig, igår: hendes hurtige kreering i går af en hat, hans omhyggelige legitimering af alt hvad han gjorde*. Det kan man ikke med *-ion*-ordene; dem kan man til gengæld forbinde med til lægsord der betegner størrelse, farve, form og andre anskuelige forhold: *Hendes lyserøde, ovale kreation, hans lille legitimation*.

Sådan er det med *isolering* og *isolation*. Det første betegner handlingen at gøre det, enten fangerne eller huset; det andet betegner resultatet, enten fangens tilstand i isolationsfængslet eller rockwoolmåtternes uigennemtrængelighed.

Ved nogle ord har *ion*-ordene fået en helt selvstændig betydning, fx *renovation* = renholdelse af byen, *publikation* = et skrift, *delegation* = en samling officielt udsendte mennesker.

Den med tjeneren der var *neger men velsoigneret* er faktisk ret skrap. Det er rigtigt at det er mere eller mindre ubevidst. Det hænger sammen med at *men* jo ikke betyder men forudsætter at der er modsætning mellem de to ord eller led det forbinder, *men* betyder faktisk det samme som og forudsat at der er modsætning mellem de to led. På samme måde forudsætter et *hv-spørgsmål* at det der spørges om tid, sted, måde eller årsag ved, faktisk er tilfældet: *Hvornår er De holdt op at tæve Deres kone?* Det er altså ikke noget taleren lægger op til en diskussion med modtageren om, det er noget modtageren forudsættes at acceptere, det at der er modsætning mellem de to led som *men* forbinder. Derfor kan man også som læser af en sådan sætning som *neger men velsoigneret* føle sig mærkeligt gået bag ryggen på.

Forøvrigt er udtrykket mere bemærkelsesværdigt end som så; *men* forudsætter nemlig ikke blot at der er modsætning mellem de to led, men også at de er parallelle i en eller anden forstand, således som også ordet *og* gør. Det er meget naturligt at sige: *hun var lille og tynd*, for højde og tykkelse er egenskaber som er på samme plan. Derimod er det ret mærkeligt at sige: *hun var jordemor og tynd* egenskaberne stilling og tykkelse er ikke på samme plan. Føjer man dertil at der også forudsættes modsætning, bliver det helt galt: *hun var jordemor, men tynd*. Man har nemlig derved også angivet at det er et væsentligt træk - for ikke at sige afgørende træk ved en jordemor om hun er tyk eller tynd, altså en indbygget fordom om hvordan man overhovedet definerer en jordemor. Således også med *neger men velsoigneret*, det forudsætter ikke blot at der skulle være en modsætning mellem det at være neger og velsoigneret, men også af negre om de er velsoignerede eller ej. Så jeg synes det er rigtigt at sige at udtrykket afslører skribenten som racist - madskribent men racist.

OT

? Kære Ole Togeby og Erik Hansen!

Jeg er meget glad for jeres sproglige brevkasse, som jeg læser omhyggeligt hver gang. Mål og Mæle kommer.

Jeg må på forhånd sige, at jeg er ivrig krydsordsgætter. Det kan godt få mig til at tænke på, hvordan ord staves, og få mig til at tænke på, hvad folk forstår ved synonymer.

I aftes havde jeg løst endnu en opgave, men det var næsten umuligt for mig at løse den p.g.a. en alternativ stavemåde.

Det drejede sig om et stikord, som skulle være synonymt med storm. Der var seks bogstaver og det var helt evident, at det skulle være tyfon, men redaktionen stavede ordet på en anden måde. Den stavede det således: taifun.

Jeg foretog derefter et opslag i Nudansk Ordbog. Der stod »taifun se tyfon« det ene sted, og »tyfon (også taifun)« det andet sted.

Derfor vil jeg gerne spørge sprognævnet: 1) er begge stavemåder korrekte? 2) er »taifun« en mere moderne måde at stave på (jvf. miljø/milieu)?

Det har stor betydning for en krydsordsgætter og forresten også for andre, fordi det vil lette forståelsen, når alle var enige om principperne.

Venlig hilsen,
Birgitte B. Nielsen
Norasvej 36
2920 Charlottenlund

! Kære Birgitte B. Nielsen: Det må vist være en skrivefejl at De spørger om Sprognævnets mening - den må De spørge Sprognævnet om!

Men det vil jo nok svare nogenlunde som vi gør, nemlig at både *taifun* og *tyfon* er korrekte stavemåder. De står nemlig begge to i Retskrivningsordbogen - udgivet af Dansk Sprognævn.

Ordet kommer af et kinesisk ord, *tai-fung*, som betyder 'kraftig vind', 'storm'. Ordet er optaget i engelsk, og her er det på lidt uforklarlig manér blevet sammenblandet med det græske ord *typhon* 'hvirvelstorm', som har givet den engelske stavemåde *typhoon*.

Stavemåden *taifun*, der ser ud til at være på retur, er det kinesiske ord i den form nogle europæiske sprog fortolkede det, mens *tyfon* er en fordanskning

af det engelske *typhoon*, både mht. stavning og udtale.

Vil De vide mere om tyfoner og tornadoer kan jeg anbefale bogen Nudanske Ord med Historie, som lige er udkommet på Politikens Forlag.

EH

? Som lærer - bl.a. for udlændinge - er jeg stødt på følgende problem. Eleven skrev: Han kørte i sin egne bil. Jeg rettede selvfølgelig til egen, men eleven protesterede: Det er jo bestemt form! Der stod jeg! Hvorfor hedder det Han kørte i sin nye, røde, smukke bil og ikke i sin egne bil?

Et andet »problem«. Min mand der indtil for ca. 10 år siden opholdt sig i Kbhvn. og omegn hævder, at det er bondsprog at tale om bukser, specielt herre-. Det hedder benklæder. Måtte jeg høre en uvildig kommentar.

Mrk. 3003
Bjerringbro

! Det med *egen/egne* svarede vi på i forrige nummer af Mål & Måle (side 4-5), så der kan De læse om problemet.

Det er rigtigt at det engang regnedes for mindre pænt at bruge ordet bukser i de bedre kredse, men jeg vidste ikke at der er nulevende landsmænd der mener det!

Man kan måske forstå at et sprogligt tabu rammer ord for underbeklædningens detaljer, fordi man i salonerne ikke ønskede at fremkalde billedet af folk i situationer hvor de ikke var præsentable. Men i al fald herrer har jo altid båret deres bukser åbenlyst, så tabuet er lidt mærkeligt. I ældre tid kunne man i øvrigt, hvis man var nødt til at omtale bukser, tilføje »...med permission at sige«, dvs. »hvis De tillader at jeg bruger dette skrækkelige ord«. Og

heraf udviklede sig ordet *permissioner* med betydningen 'bukser'.

Benklæder, som vi har fra tysk, er en anden måde at udgå ordet på, og det viser jo at det er ordet, ikke tingen man har noget imod. Benklæder er et udmærket og beskrivende ord, men jeg studser lidt når man også bruger det om shorts og trusser, der jo slet ikke dækker benene.

Der er ingen forklaring på modviljen mod bukser i ordets oprindelse. Vi har det fra nordtysk *buck(s)hosen*. *Hose* kendes vi i betydningen 'strømpe', og på engelsk betyder *hose* 'vand- eller brandslange'. Betydningen er altså noget i retning af 'rør af skind eller stof', og *buckshosen* er lavet af bukke (gedes)skind.

De får ikke nogen uvildig kommentar. Jeg mener det er noget pjat at have noget imod ordet bukser!

EH

? Kære Mål & Mæle.

Hvad kan I sige om den omsiggribende tendens til at gradbøje tillægsord med mere og mest? Det kan høres overalt ja, jeg griber endog mig selv i at sige *mere varmt* og *mest nemt*. - Det er da underligt? Især da det aldeles ikke er nemmest at sige *mest nemt*.

Hvor kommer det fra? Både engelsk og tysk har da gradbøjning ved endetillæg.

Ane Marie Speth
Gentofte

! Kære Ane Marie Speth: Gradbøjning med *mere* og *mest* er i nogle tilfælde det eneste mulige eller det mest naturlige. Det gælder fx når et tillægsord ender på vokal: *ru*, eller har endelsen *-isk*: *krigerisk*; mange fremmedord står dårligt til dansk gradbøjning: *resistent*, *desperat*; desuden skal vi bruge *mere* når vi

sammenligner to tillægsord: *han er mere smart end ærlig*.

Jeg mener også selv at jeg har lagt mærke til at *mere/mest*-bøjningen breder sig til almindelige og korte danske ord, men jeg kan ikke bevise det. Hvis det har noget på sig, svarer det måske til nogle udviklinger i sproget som vi kender i forvejen, nemlig tendensen bort fra det sammensatte hen imod det opløste, eller som man også siger fra det syntetiske til det analytiske. Tendensen går ud på at man hellere vil fordele informationen på flere små enklende end på få store og mere komplicerede.

I skriftsproget går udviklingen fra de alenlange punktummer til mange korte og enkle sætninger. Inden for bøjningen har vi tendensen til at bruge forholdsord i stedet for tillægsfald: *taget på huset*, *indbyggerne i landet* i stedet for *husets tag* og *landets indbyggere* osv. Måske er det også denne tendens der gør at man foretrækker *ikke nogen* fremfor *ingen*, og en bydemåde som *lad være med at råbe* i stedet for *råb ikke*!

Engelsk bruger *more* og *most* til gradbøjning mere end dansk bruger *mere* og *mest*, og fransk, spansk og italiensk har helt mistet gradbøjningsendelserne og bruger *plus* og tilsvarende småord. Måske går det samme vej med dansk?

EH

? Min datter skriver stil om foråret: »Foråret kommer når den første sne smelter.« Jeg: »Den første sne smelter da gerne før jul: Du mener: når først sneen begynder at smelte, eller: så snart sneen smelter. Min mand: »Jeg kan da godt sige: man føler sig gammel når den første tand falder ud. Selv om den første tand falder ud når man er

6 år. Jeg synes godt der kan stå at foråret kommer når den første sne smelter.«

Har man lyst til at give sit besyv med? Det er vel noget med fastheden af faste forbindelser (den første sne) og med adjektivplads? Og måske har vi ikke alle samme oplevelse af disse tvetydige konstruktioner?

Anne Duekilde
Kastrup

! Kære Anne Duekilde

Biords tilbøjelighed til at løbe væk og gemme sig på et tillægsords plads er vist i virkeligheden en stilistisk figur der hedder enalage adjektivis, eller hypallage adjektivis, dvs. ombytning af tillægsord. I Hamlet 1. scene da genfærdet er kommet ind, siger Horatio: »Sig, mig hvem er du, som røver nattens time og denne fagre krigerform, hvori den danske konges døde majestæt tilforn gik om?« (Niels Möllers oversættelse) (»... that fair and warlike form, in which the majesty of buried Denmark did sometimes march,« ordret: i hvilken det begravede Danmarks majestæt). Både i originalen og i oversættelser er tillægsordet *døde (buried)* flyttet fra sin rigtige plads: *den døde danske konges.... (buried majesty)*. Det er en bevidst og udspekuleret flytning der kan fremhæve tillægsordet og især dets egentlige tilhørsforhold, et par litterære eksempler til: *drengens lykkelige uskyld, han bor på den ensomme hede*. Læg mærke til det sidste: her er det et biord (*han bor ensomt på heden*) der er blevet til et tillægsord knyttet til det gale ord i sætningen.

Denne stilfigur er også almindelig i børnesprog: *gå din dumme vej!* og så er man vist tilbøjelig til at kalde det en fejl - opstået på grund af sammenstød mellem den meningsmæssige plan og den grammatiske konstruk-

tion. Hvor skulle man ellers putte *dum* hen i *gå din vej!*?

Er din datter stor og bevidst nok til at bruge enalage adjektivis eller er det bare en fejl? Problemet er vist i virkeligheden endnu større end som så. For den korrekte form havde vel heller ikke været: *Når sneen først smelter kommer foråret*, for det betyder: *først når sneen smelter....* og det var heller ikke meningen. Meningen var vel: *når den første smeltning af sne finder sted*, men det er ikke nogen særlig smuk sætning, så jeg ville forslå: *når sneen begynder at smelte*. Så har man helt undgået problemet med at få anbragt et *først*.

Forøvrigt må man vel antage at den første sne smelter først og den sidste og øverste først, således at man også kunne have sagt: *når den sidste sne smelter*.

OT

! Mål & Mæle

I mit svar om *tangorabat* til Brita Waage Beck i sidste nummer af Mål & Mæle meddelte jeg frejdigt at dette ord ikke fandtes i Kaj Boms bøger om slang. Men nu ser jeg at det gør det, endda dér hvor man kunne forvente at finde det: i afsnittet »Skæg« i *Slangordbogen* fra 1957! Her står der: »...det lille Engelske overskæg, som vi kender det fra Chaplin og Hitler, er en *tangorabat* (vist fra svensk)...«

Jeg må have haft blæk i geleklumperne da jeg søgte efter ordet hos Bom. Rundstyk!

Når vi nu er ved korrektionerne, så mener Bom i øvrigt at en *tangorabat* er det samme som et *tandbørsteskæg*. Dvs. at det er smalt på tværs (som Chaplins og Hitlers) i stedet for på langs (som Clark Gables). Farven melder Bom vist (!) intet om. I hvert fald er det noget andet end et *cykelstyr* som er stort

og snoet. Alle tre typer overskæg falder dog ind under fællesbetegnelserne *snotfilter*, *snotsamlere* og så videre i samme skure.

Peter Stray Jørgensen

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til Erik Hansen og Ole Tøgeby. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til

Mål & Mæle
Hald Hovedgaard
8800 Viborg
og mærk det
SPROGLIGHEDER

Hyppige danske ord

Hvis man beder en dansk sprogbruger om at nævne ti meget almindelige ord, vil svaret sandsynligvis være ord som *bil*, *bus*, *kartofler*, *brød*, *bukser* og lign. Sådanne ord er betegnelser for almindelige genstande fra dagliglivet og for en umiddelbar betragtning falder forestillingen om genstandes og deres benævnelses almindelighed sammen. Tager man imidlertid en række tekster og optæller, hvor mange gange de enkelte ord forekommer, og ordner ordene i en liste, således at det ord med størst antal forekomster kommer først, dernæst det med næststørst antal forekomster osv., får man et helt andet svar på sit spørgsmål om meget almindelige ord. Det viser sig, at sprogets fugemateriale: alle de små ord, stedord som *du*, *jeg*, forholdsord som *i*, *på*, *med* og bindeord som *og* og *men* er meget mere almindelige end navneord, der betegner almindelige genstande.

Data til hyppighedsundersøgelser

I projektet DANwORD har vi i nogle år arbejdet på at finde de hyppigste ord i forskellige slags dansk og opstille dem i lister efter hyppighed, såkaldte rangfrekvenslister.

For at fremstille en rangfrekvensliste må man optælle ord i en større tekstmængde. En sådan tekstmængde skal være sammensat af nogenlunde ensartede tekster, f.eks. tekster fra fiktionsprosa (romaner og noveller) for voksne.

Tællinger i en tekstmængde, der ikke er ensartet, vil ikke beskrive nogen bestemt slags sprog og vil dermed fak-

tisk kun beskrive den pågældende tekstmængde. Ved benyttelse af en omhyggeligt sammensat, ensartet tekstmængde, repræsenterende en tekststart, kan man derimod få resultater, der med rimelighed kan antages at gælde for tekststarten som helhed.

Når man vil sikre sig mod at få ord, der henviser til det, som enkelte tekster handler om, alt for mange gange, må man vælge korte tekststykker. Meget korte tekststykker (man kunne forestille sig tekststykker på et enkelt eller nogle få ord) har imidlertid den ulempe, at det bliver umuligt at undersøge hyppigheden af bestemte rækkefølger af ord, hyppigheden af, at bestemte ord står i samme sætning osv. Som et kompromis har vi derfor valgt tekststykker på 250 ord; det svarer til ca. en bogside.

Når man optæller ordene i en tekstmængde sammensat af tekstprøver fra mange forskellige tekster fra samme tekststart, får man resultater, der siger noget om sproget i denne tekststart. Når man laver optællinger i lige store tekstmængder fra flere tekstarter, kan man sammenligne forskellige slags dansk. Vi arbejder med de fem tekstarter: fiktionstekster (skønlitteratur) for voksne, fiktionstekster for børn, aviser, ugeblade og faglitteratur. Fra hver tekstart medtages 250.000 løbende ord. Tekstprøverne tages fra de mest læste tekster udgivet i femåret 1970-1974.

Hyppighedslister

Ud fra tællinger i fiktionstekster for voksne og fiktionstekster for børn har

vi foreløbig fremstillet to rangfrekvenslister. I tekstarten voksenfiktion fordeler de 250.000 ord sig på 25.430 forskellige ord, hvoraf knap 15.000 kun forekommer én gang. De 250.000 ord fra fiktionstekster for børn fordeler sig på 16.654 forskellige ord, hvoraf godt 8.000 kun forekommer én gang. Frekvenslisterne omfatter imidlertid ikke alle de forskellige ord, men kun de hyppigste, til og med ord med forekomsttal 4, det bliver 5199 ord i listen fra voksenfiktionen og 4457 ord i listen fra børnefiktionen. Listernes ord dækker 89% af voksenteksterne, 93% af børneteksterne. Vi har udeladt de ord, der forekommer 3 gange eller mindre i vores materiale, fordi det statistisk må betragtes som tilfældigt, om et ord forekommer 0, 1, 2, eller 3 gange i vores materiale, dvs. hvis ordet ikke er forekommet mindst 4 gange, er det tilfældigt, om det overhovedet er med i materialet.

Listerne omfatter således de ord, man med rimelig stor sikkerhed kan kalde almindelige i hver tekstart. At et ord er almindeligt, betyder her, at det med rimelig stor sandsynlighed også vil forekomme på enhver anden liste udarbejdet på grundlag af 250.000 ord udtaget efter de samme retningslinjer.

De hyppigste ord

Tabel 1 viser de 74 almindeligste ord fra frekvenslisten for voksenfiktion. Tabellen indeholder fem kolonner: *Rangnr.*, *Ord*, *Antal forekomster*, *Antal forekomster i %* og *Akkumuleret %*.

Rangnummer angiver ordets nummer i den hyppighedssorterede liste på sædvanlig vis, således at det ord, der har højest forekomsttal, er nr. 1 osv. Ord med samme forekomsttal er opstillet alfabetisk og har samme rang-

nummer. F.eks. har ordene *noget* og *over* begge forekomsttallet 810 og derfor samme rangnummer: 43. Det følgende ord i listen får derefter rangnummer 45. Således kan man altid ved at trække én fra et ords rangnummer se, hvor mange ord der er forekommet flere gange end dette ord.

De ord, der står i kolonnen *Ord*, er tekstord dvs. ordformer, ikke grundord som i en ordbog. Ordene er gengivet præcis, som de stod i teksten, med undtagelse af én ting - alle store bogstaver er ændret til de tilsvarende små, for at vi kan få talt f.eks. *Den* efter punktum sammen med *den* inde i sætningen.

Kolonnen *Antal forekomster* angiver, hvor mange gange ordet forekommer blandt de 250.000 løbende ord.

Antal forekomster i % er simpelthen

$$\frac{\text{Antal forekomster} \times 100.}{250.000}$$

I kolonnen *Akkumuleret %* lægges disse procenter sammen. Her kan man så se, hvor stor en del af teksterne der dækkes af et vist antal ord. Man kan f.eks. se, at de 4 hyppigste ord dækker over 10% og de 74 hyppigste knap 50% af teksternes løbende ord.

EEt ord med flere former

Vores ordlister fremstilles datamatisk ud fra de rå, ubearbejdede tekster. Den eneste analyse, der foretages inden sorteringen, er en automatisk opdeling af teksterne i ord. Ordene sorteres dernæst efter, om de ser ens eller forskellige ud.

En egenskab ved lister udarbejdet ud fra uanalyseret tekst er, at forskellige udgaver af samme ord tælles hver for sig. Materialet indeholder en del eksempler på dette, idet teksterne stam-

DANWORD L1A

Rangnr.	Ord	Antal fore- komster	Antal fore- komster i %	Akkumu- leret %	Rangnr.	Ord	Antal fore- komster	Antal fore- komster i %	Akkumu- leret %
1	og	8947	3,579	3,579	38	op	855	0,342	40,891
2	det	6523	2,609	6,188	39	fra	845	0,338	41,229
3	i	5580	2,232	8,420	40	dem	825	0,330	41,559
4	at	5283	2,113	10,533	41	hende	823	0,329	41,888
5	han	5018	2,007	12,540	42	hans	820	0,328	42,216
6	var	4047	1,619	14,159	43	noget	810	0,324	
7	jeg	3957	1,583	15,742	43	over	810	0,324	42,864
8	en	3761	1,504	17,246	45	hvad	784	0,314	43,178
9	ikke	3450	1,380	18,626	46	kunne	767	0,307	43,484
10	til	3281	1,312	19,939	47	man	729	0,292	43,776
11	er	3253	1,301	21,240	48	sin	716	0,286	44,062
12	de	3050	1,220	22,460	49	paa	678	0,271	44,334
13	med	2950	1,180	23,640	50	efter	662	0,265	44,598
14	hun	2903	1,161	24,801	51	ind	655	0,262	44,860
15	den	2874	1,150	25,951	52	skal	648	0,259	45,120
16	på	2832	1,133	27,084	53	blev	645	0,258	45,378
17	der	2750	1,100	28,184	54	vil	640	0,256	45,634
18	af	2420	0,968	29,152	55	kom	621	0,248	45,882
19	for	2200	0,880	30,032	56	være	611	0,244	46,126
20	så	2144	0,858	30,889	57	saa	593	0,237	46,364
21	sig	2023	0,809	31,698	58	jo	592	0,237	46,600
22	men	1992	0,797	32,495	59	gik	589	0,236	46,836
23	havde	1979	0,792	33,287	60	hvor	582	0,233	47,069
24	som	1898	0,759	34,046	61	selv	580	0,232	47,301
25	et	1844	0,738	34,784	62	ja	541	0,216	47,517
26	om	1711	0,684	35,468	63	ville	529	0,212	47,729
27	du	1542	0,617	36,085	64	dig	528	0,211	47,940
28	har	1446	0,578	36,663	65	hendes	522	0,209	48,149
29	ham	1313	0,525	37,188	66	eller	492	0,197	48,346
30	sagde	1294	0,518	37,706	67	ned	483	0,193	48,539
31	mig	1173	0,469	38,175	68	her	480	0,192	48,731
32	nu	1070	0,428	38,603	69	meget	471	0,188	48,919
33	ved	1066	0,426	39,030	70	min	451	0,180	49,100
34	vi	990	0,396	39,426	71	have	448	0,179	49,279
35	ud	947	0,379	39,804	72	skulle	425	0,170	49,449
36	kan	944	0,378	40,182	73	igen	418	0,167	49,616
37	da	917	0,367	40,549	74	lidt	412	0,165	49,781

Tabel 1

mer fra forskellige perioder og er skrevet i overensstemmelse med forskellige retskrivningsnormer, evt. forfatterens egen. I listerne optræder således *på* (ord nr. 16) og *paa* (ord nr. 49), *ville* (ord nr. 63) og *vilde* (ord nr. 205, 126 forekomster), *taknemmelighed* (ord nr. 3406, 5 forekomster) og *taknemlighed* (ord nr. 4128, 4 forekomster).

Flere ord med samme form

Man støder også på det modsatte fænomén: homografer (ord som staves ens, men egentlig er forskellige) tælles sammen (f.eks. tælles *helt* sammen i *den tapre helt* og *helt fint*).

Homografer findes både blandt de hyppigste ord og blandt mindre hyppige ord. Af de 74 hyppigste ord er de 40 homografer (de dækker i alt ca. 31% af teksternes løbende ord), af de 74 ord med forekomsttal 16 (se tabel 2) er 19 homografer (de dækker i alt ca. 0,1%). Som eksempler på homografer blandt de hyppigste ord kan nævnes *det* (kendeord eller stedord), *hun* (stedord eller navneord), *var* (datid af *være*, eller bydemåde af *vare* eller *biord*). Nogle af disse homografier er praktisk vigtige, men ofte dækker én af læsemåderne de allerfleste af forekomsterne, så man kan se bort fra de andre muligheder. Det gælder f.eks. *var*: eksempler som *Var din mund!* og *hun blev det var* er ikke blandt de 4047 forekomster af *var* i vores materiale.

De allerhyppigste ord

Det viser sig, at de hyppigste 100 ord er næsten de samme i forskellige tekstarter, ordenes rækkefølge er derimod typisk for den enkelte tekststart. I de to frekvenslister fra fiktions-tekster for voksne og fiktionstekster

for børn er der f.eks. påfaldende forskel på placeringen af stedordene *hun* og *han*. I voksenteksterne er *han* meget mere almindelig end *hun*, men i børnebogsteksterne er det endnu værre, så det ser sort ud for ligeberettigelsen i næste generation. Her er tallene:

	vok-	bør-		vok-	bør-
	sent.	net.		sent.	net.
han	5018	4609	hun	2903	1609
ham	1313	822	hende	823	305
hans	820	536	hendes	522	145

Man ser i tabel 1, at de første 74 ord dækker næsten halvdelen af teksterne. Det er altså vigtige ord: man kan ikke danne mange sætninger uden at bruge dem, da de angiver, hvordan ordene hænger sammen i sætninger. Man kan dog ikke nøjes med disse ord, for de er ret indholdsfattige og får oftest deres betydning fra sammenhængen.

De hyppigste indholdsord

Det, der kendetegner en tekststart, er på den ene side fremstillingsformen - den måde historierne fortælles på - på den anden side indholdet - det historierne handler om. Disse kendetegn kommer også til udtryk i en hyppighedsliste. Når ord som *sagde*, *siger*, *råbte* og *spurgte* er hyppige, indeholder teksten meget tale, direkte eller indirekte. Hvis datidsformer er hyppigere end nutidsformer, er det fordi teksterne overvejende er skrevet i fortid.

Når man går længere ned i en hyppighedsliste, finder man stadig flere indholdsord. De hyppigste indholdsord fortæller både lidt om fremstillingsformen og noget om, hvad teksterne handler om (eller snarere om hyppige motiver i teksterne). Vi har

fundet de hyppigste former af navneord, tillægsord og udsagnsord i såvel voksen- som børnebøger.

For navneord får vi følgende lister. Voksenlitteratur: *mand, gang, dag, øjne, tid, par, mor, fru, far, år, ord, ansigt, stemme, hovedet, aften, øjnene, hånd*. *man* forekommer 279 gange, *hånd* 118 gange. Børnelitteraturen: *mor* (580 gange), *far, dag, hjem, Ole, gang, hovedet, mand, sted, Peter, Søren, hus, vej, par, døren, manden, skoven, mad, vandet, fru*, (153 gange).

Man ser, at det hyppigste navneord i børnebøger har langt flere forekomster end det hyppigste navneord i voksenbøgerne. Det hænger bl.a. sammen med, at der ikke er så mange forskellige ord i børnebøgerne som i voksenbøgerne - når de 250.000 ord bliver klemte sammen på 16.654 forskellige, i modsætning til 25.430 forskellige må de enkelte ord jo forekomme flere gange.

En anden tydelig forskel er, at drenge- og kvindesnavne forekommer blandt de hyppigste navneord i børnebøgerne. I voksenbøgerne skal vi helt ned til ord nr. 330 for at finde et navn: *Jørgen* (72 gange).

Det er nok værd at bemærke, at voksenbøgernes hyppigste betegnelser for personer, *mand, mor, far*, også er de hyppigste personbetegnelser i børnebøgerne, - man kunne måske have forestillet sig, at ord som *dreng* og *pige* ville være mellem de hyppigste i børnebøgerne.

Man kan også finde de hyppigste tillægsord i de to tekstarter. Fra voksenbøger finder vi *lille* (382 gange), *hele, store, gamle, stille, unge, sidste, stor, god, hurtigt, lange, små* (93 gange). Fra børnebøgerne *lille* (940 gange), *godt, store, hele, helt, stor, små, stil-*

le, røde, gamle, god, ene, hurtigt, hvide (136 gange).

Her kan man ikke se de store forskelle. Det eneste, man kan bemærke, er, at børnebøgerne har et par farvetillægsord, *røde* og *hvide*, mellem de hyppigste.

Ved den tredje store ordklasse med indholdsord er billedet et lidt andet, idet de almindeligste udsagnsord er ret indholdsfattige og følgelig optræder tidligt på listen. Det drejer sig om *være, have, blive* og mådesudsagnsordene *kunne, skulle, ville, måtte*. Flere former af disse ord er mellem de 100 første både på børne- og voksenlisten. Selv når man ser bort fra disse ord, forekommer udsagnsord imidlertid tidligere på listen end navneord og tillægsord (det stemmer med, at de nok er lidt mere indholdsfattige). På voksenlisten finder vi *sagde* (1294 gange), *kom, gik, se, stod, fik, tog, få, siger, kommer, komme, gøre, spurgte, sad* (212 gange). Og på børnelisten *sagde* (1762 gange), *kom, se, siger, gik, kommer, få, fik, stod, går, gå, komme, sad, råbte, ser, lå, tog, får, spurgte, løb, gøre* (218 gange). Bortset fra børnenes *råbte* og *løb* er der ingen nævneværdig forskel på de to lister.

Når vi ser på de hyppigste indholdsord under ét, viser det sig, at det især er navneordene, der angiver, hvad teksterne handler om. Her kan vi se, at voksteksterne især handler om mennesker og forskellige former for kommunikation mellem mennesker, mens børneteksterne i stedet for ord som *øjne, stemme* og *hånd* har ord som *hus, vej, skoven* og *vandet*, altså ord der betegner steder, man kan opholde sig.

Til sammenligning med de allerhyppigste ord fra voksteksterne viser vi i tabel 2 et senere udsnit af hyppigheds-

Rangnr.	Ord	Antal fore- komster	Antal fore- komster i %	Akkumu- leret %	Rangnr.	Ord	Antal fore- komster	Antal fore- komster i %	Akkumu- leret %
1244	alverden	16	0,006		1244	maade	16	0,006	
1244	bekendt	16	0,006		1244	madsen	16	0,006	
1244	betale	16	0,006		1244	miss	16	0,006	
1244	blade	16	0,006		1244	mægtig	16	0,006	
1244	bleven	16	0,006		1244	porten	16	0,006	
1244	blinkede	16	0,006		1244	robert	16	0,006	
1244	dejlige	16	0,006		1244	ryg	16	0,006	
1244	dybe	16	0,006		1244	rødt	16	0,006	
1244	dårligt	16	0,006		1244	sendt	16	0,006	
1244	enden	16	0,006		1244	situationen	16	0,006	
1244	esben	16	0,006		1244	skade	16	0,006	
1244	farbror	16	0,006		1244	ske	16	0,006	
1244	flok	16	0,006		1244	skrivebordet	16	0,006	
1244	fløj	16	0,006		1244	skulder	16	0,006	
1244	forekom	16	0,006		1244	skuldrene	16	0,006	
1244	frederik	16	0,006		1244	skyndte	16	0,006	
1244	frygt	16	0,006		1244	skønhed	16	0,006	
1244	følelse	16	0,006		1244	smukt	16	0,006	
1244	føre	16	0,006		1244	spist	16	0,006	
1244	goddag	16	0,006		1244	spiste	16	0,006	
1244	godnat	16	0,006		1244	spændende	16	0,006	
1244	græde	16	0,006		1244	stranden	16	0,006	
1244	huskede	16	0,006		1244	støvler	16	0,006	
1244	hvilket	16	0,006		1244	svære	16	0,006	
1244	hvorfra	16	0,006		1244	særligt	16	0,006	
1244	indtryk	16	0,006		1244	søren	16	0,006	
1244	inge	16	0,006		1244	tavs	16	0,006	
1244	ivrigt	16	0,006		1244	tidligt	16	0,006	
1244	jacob	16	0,006		1244	tilstand	16	0,006	
1244	konen	16	0,006		1244	troels	16	0,006	
1244	kvarter	16	0,006		1244	trænger	16	0,006	
1244	ladet	16	0,006		1244	tyve	16	0,006	
1244	lilian	16	0,006		1244	tørt	16	0,006	
1244	loftet	16	0,006		1244	whisky	16	0,006	
1244	lovede	16	0,006		1244	øjeblikket	16	0,006	
1244	lægen	16	0,006		1244	øvrigt	16	0,006	
1244	længes	16	0,006		1244	års	16	0,006	78.279

Tabel 2

listen, nemlig de ord, der er forekommet 16 gange i materialet. Ordene er som tidligere nævnt ordnet alfabetisk. En afgørende forskel i forhold til tabel 1 er, at alle ordene i tabel 2 er indholdsord, bortset måske fra *øvrigt*, hvis forekomster alle indgår i de faste udtryk

for *øvrigt* og i *øvrigt*. Man bemærker også, at ordene i tabel 2 gennemsnitligt er længere end ordene i tabel 1; det stemmer med den almindelige iagttagelse om sprogets økonomi, at hyppige ord er korte. I forlængelse heraf kan man bemærke, at der optræder

sammensatte ord (*farbror, skrivebordet*) i tabel 2. Man ser endvidere, at der i modsætning til tabel 1 optræder en del navne i tabel 2.

I lighed med tabel 1 er der i tabel 2 en del homografer, men i modsætning til forholdene ved de allerhyppigste ord, hvor det ofte er sådan, at én af læsemåderne helt dominerer forekomsterne, må man for ordene i tabel 2 være lidt mere varsom. Det kan være vanskeligt at vide, om én læsemåde vil dominere forekomsterne og da hvilken. Tekstordet *ladet* kan f.eks. være datids tillægsform af det uregelmæssige udsagnsord *lade* (*lade, lader, lod, ladet*) datids tillægsform af det regelmæssige udsagnsord *lade* (*lade, lader, ladede, ladet*), eller bestemt form ental af navneordet *lad*. Af de 16 forekomster er 1 navneordet, 4 det regelmæssige udsagnsord og 11 det uregelmæssige udsagnsord.

Af andre homografer i tabel 2 kan man nævne *bekendt* (*en bekendt, at være bekendt, har bekendt*), *blade* (*at blade, nogle blade*), *føre* (*at føre, et føre*), *skade* (*at skade, en skade*), *sko*, *tyve* og *frygt*. Det overlades til læseren at finde læsemåder for de sidste homografer.

Brug af oplysninger om ords hyppighed

I denne artikel har vi fortrinsvis brugt ordet *hyppig* om ord, der forekommer mange gange i vores materiale. Det, der egentlig interesserer os, er imidlertid ords *almindelighed*. Vi mener, at de ord i hver af vores tekstarter, der har en hyppighed på 4 eller derover, er almindelige i tekstarten.

Den metode, man kan anbefale, til at finde ord, der er almindelige i mere end en enkelt tekstart, er at finde de

hyppigste ord i en række tekstarter, der er sammensat på samme måde som vores. Ord, der er hyppige i flere tekstarter, kan antages at være almindelige, især hvis tekstarterne omfatter de mest brugte tekster.

Man kan bruge oplysninger om almindelighed, når man skal udforme lærebøger i dansk, både for udlændinge og for danske skoleelever. De første virkeligt store hyppighedsundersøgelser på dansk (A. Noesgaard, 1934) blev netop lavet med henblik på staveundervisning i skolen.

I undersøgelser af teksters sværhedsgrad kan man også bruge lister over almindelige ord som udgangspunkt: det vil være et tegn på, at en tekst er vanskelig, hvis en stor del af den optages af ord, der ikke er almindelige.

Oplysninger om hyppighed kan bruges, når man diskuterer, om man evt. skal ændre stavningen af et ord, fordi en ny konkurrerende stavemåde synes at have bredt sig.

Som vi har set, kan man bruge hyppighedsundersøgelser til at sammenligne tekstarter. Man kan også benytte hyppighedsundersøgelser til at karakterisere en forfatters sprog, idet man kan sammenligne en hyppighedsliste over ordene i forfatterens produktion med hyppighedslisten for den relevante tekstart.

Men ligegyldigt hvad man vil bruge hyppighedslistes til, er det vigtigste at sikre sig, at de er udarbejdet på en måde, så man kan bruge deres resultater. Vi mener, at vores metode er den eneste rigtige, hvis man vil finde de mest brugte ord.

Bente Maegaard, f. 1945,
lektor i anv. og mat. lingvistik,
Hanne Ruus, f. 1943,
lektor i dansk sprog,
Københavns Universitet.

KONSEKVENT KOMMA

Komma kan godt bruges til fornuf-tige ting. Man kan bruge kommaer til at artikulere meningen med det man skriver; man får altså sin meddelelse bedre igennem hvis man sætter gode kommaer.

Der findes to kommateringsysteme som siden 1918 har været tilladt i skolen: grammatisk kommaterering og pausekommaterering. Men en række funktioner har de to systemer fælles. Kommaer bruges til mellem to punktummer at markere hvor en meningsmæssig selvstændig del holder op og en anden begynder. Fx markerer kommaer hvad der står helt selvstændigt inden for sætningen, fx tiltaleord:

God dag, børn !

Lov mig nu, Poul, at være forsigtig !
Helt selvstændige og uafhængige af det andet er parentetiske led, hvad enten de er sætninger eller ej:

Jensen, den gamle gartner, var her i går.

Jensen, som tidligere har været gartner hos os, var her i går.

Jeg troede, sandt at sige, ikke et ord.
Spørgsmålet er, tror jeg, vanskeligt at besvare straks.

Parentetiske sætninger kan kendes på at man altid kan indsætte et *forøvrigt* i dem:

Jensen, som forøvrigt tidligere har været gartner hos os, var her i går.
Andre størrelser end sætninger kan være parentetiske, fx navnetillæg og efterhængte tilføjelser og specifikationer:

Den største danske å, Gudenåen, løber forbi Silkeborg.

Han er altid ude, enten i teatret eller i klubben.

Alle morede sig, navnlig over klovnennummeret.

Hun er ikke syg, vel ?

Regningen er på 20 kr., alt iberegnet.

Hun kom hjem, våd til skindet.

Hun er syg, eller i det mindste utilpas.

Fælles for de to kommasystemer er også reglerne om opremsningskomma, om komma mellem to helsætninger (hovedsætninger) der er i modsætning til hinanden, og reglen om at komma sættes for at undgå misforståelser.

Man sætter komma mellem sideordnede led hvis der ikke står noget bindeord (*og, eller*) eller hvis der står *men, dels....dels, snart....snart*:

Han købte kartofler, gulerødder og blomkål.

Skabet er dels for dyrt, dels for stort.

Han var snart højt oppe, snart igen langt nede.

To helsætninger inden for samme punktum kan være helt selvstændige, især hvis de står i modsætning til hinanden:

I går rejste min bror, i morgen følger jeg efter.

Datteren er i lære, sønnen går i skole endnu.

Endelig kan man bruge komma til at undgå misforståelser med:

Jeg havde bestemt, sammen med mine børn at cykle derhen.

Han lovede, ikke at komme.

Han lovede ikke, at komme.

Alle disse regler er fælles for de to kommasystemer. De er lette at bruge,

for kommaet sættes hvor der i talen eller oplæsning er pause, ændring af tonehøjde, stemmestyrke eller tempo. I skriften udtrykker man altså meningsmæssigt selvstændige dele med komma, i talen med lydlige skel. Det er lettere for læseren at forstå at en meningsmæssig del er selvstændig eller at en information er parentetisk når det er markeret med komma.

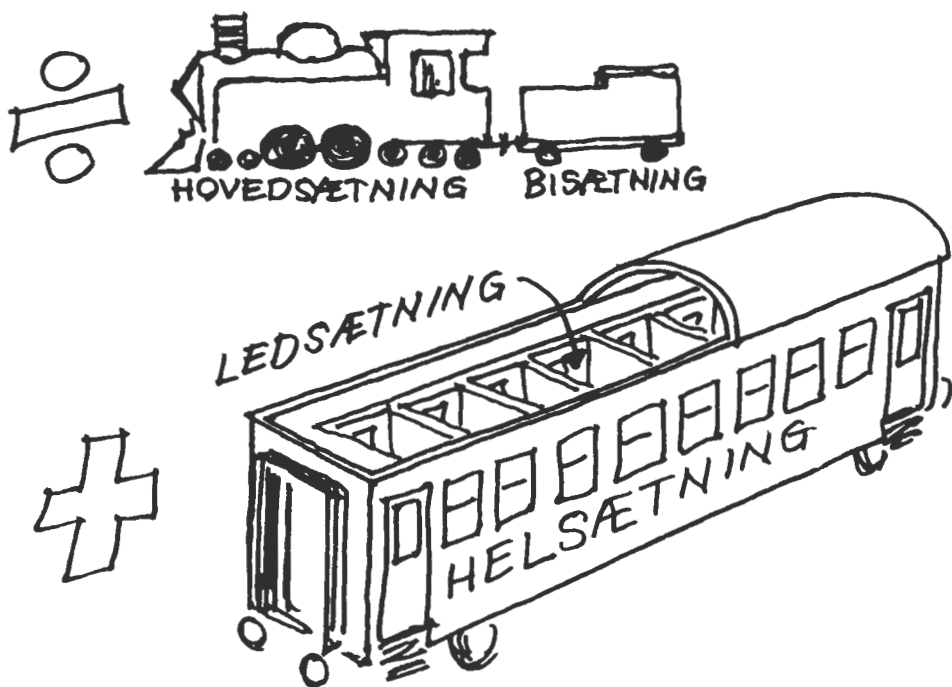
Ledsætninger

Men så findes der i det grammatiske kommateringssystem en regel der hedder: *komma bruges til at afgrænse bisætninger* (Retskrivningsordbog § 38 b). Det er denne regel der skaber de fleste problemer folk har med kommaer. Den kræver nemlig ikke blot at man ved hvad en bisætning er og kan finde

den, men også at man præcist kan se hvor dens grænser går.

Normalt finder man bisætningerne efter kryds-og-bolle-metoden; man sætter bolle under hvert udsagnsled (dvs. udsagnsord der står i nutid, datid eller bydemåde) og kryds under det eller de tilhørende grundled, og hvergang man har et kryds og en bolle, skal der være kommaer omkring.

Dette er i og for sig godt nok. Men der indsniger sig meget let en misforståelse her. De fleste forestiller sig vist at en bisætning kan sættes efter (eller før) en hovedsætning som en bivogn efter et lokomotiv, eller en anhænger efter en bil. Hovedsætningen kan køre alene, det kan bisætningen ikke, den må altid have en hovedsætning at hægte sig på. Det er ikke en rigtig op-

fattelse af hvad en bisætning er.

En bisætning er ikke defineret som en sætning der ikke kan stå alene (der findes også hovedsætninger som ikke kan stå alene); en bisætning er defineret som en sætning der er led i en anden sætning. Derfor er det måske også bedre at kalde det for en *ledsætning*. Tag et eksempel:

Hun så at han kom.

Så er udsagnsled, *hun* er grundled, og hvad så hun? *at han kom* er genstandsled for *så*. *At han kom* er imidlertid også i sig selv en sætning med udsagnsled, *kom*, og grundled, *han*. Denne sætning er en ledsætning fordi den er led, genstandsled, i en anden sætning. Den anden sætning kan man så kalde *helsætning* (i stedet for *hovedsætning*), og den består selvfølgelig ikke kun af grundled og udsagnsled, men også af det tredje led genstandsleddet; *helsætningen* lyder altså: *hun så at han kom*. Ledsætninger der er led i andre sætninger er også dele af andre sætninger, de er inden i andre sætninger. En ledsætning er ikke som en bivogn til et lokomotiv men som en kupe i en togvogn, som et værelse i et hus eller som en arm på et menneske.

Konsekvent komma

Lad os så prøve at følge reglen fra Retskrivningsordbogen på et af dens egne eksempler:

„Da krigen medførte, at regeringen pålagde nye skatter,,, og da skattebyrden i forvejen var stor, kan man ikke undre sig over, at borgerne klagede sig,, og at stemningen idet hele taget var trykket.

Det kræver måske et par kommentarer: *at regeringen pålagde nye skatter* er en ledsætning, vi sætter kom-

maer på hver side af den for at afgrænse den: *Da krigen medførte, at regeringen pålagde nye skatter, og da....* Dette er imidlertid i sig selv en ledsætning, den er årsagsledsætning i den helsætning der har *kan man ikke* som udsagnsled og grundled. Denne større ledsætning skal der også kommaer omkring: *„da krigen medførte, at regeringen pålagde nye skatter,, og da....* - Og sådan hele vejen, den er god nok. Tag et andet, lidt mere kompliceret eksempel:

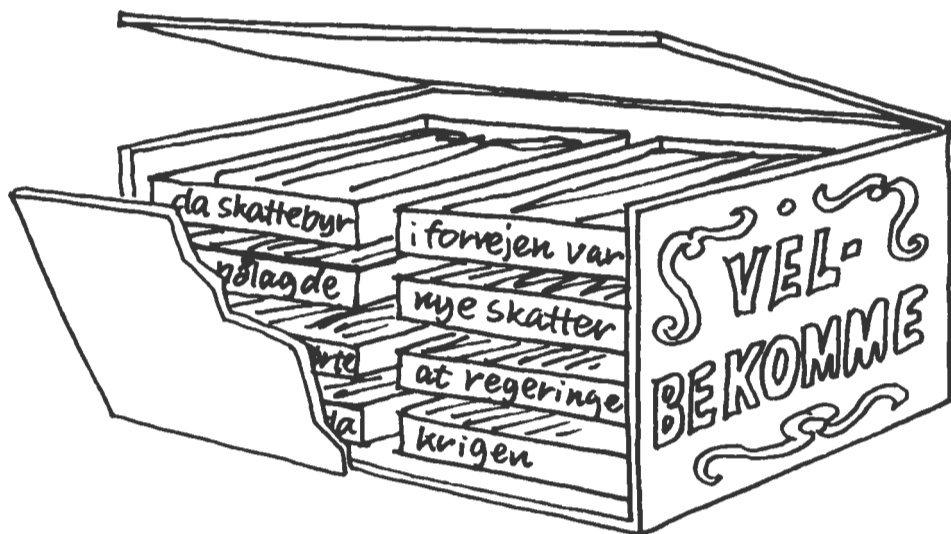
Der kom tre bedragerere til en konge og sagde, at de var ganske fortrinlige mestre i at forfærdige tøj,, og at de i særdeleshed kunne forfærdige et slags tøj, som kunne ses af enhver, der var søn af den fader, alle mente, han havde,, men aldrig af den, som ikke var søn af den fader, man anså for hans,,,,.

Kommentar: *„han havde,* er en ledsætning som afgrænses af kommaer -, *alle mente, han havde,,* er den sætning den første er led i, men også i sig selv en ledsætning - *„der var søn af den fader, alle mente, han havde,,* - osv.

Dette ville være at følge reglen i Retskrivningsordbogen konsekvent. At afgrænse en bisætning med kommaer kan ikke betyde andet end at sætte kommaer på hver side af den - og det må gælde på præcis samme måde for hver eneste bisætning (ledsætning) i teksten. Sådan er konsekvent komma.

Psykologisk realitet

Denne konsekvente måde at sætte kommaer på ville også være en yderst rimelig funktionel måde at sætte kommaer på. Antallet af kommaer angiver nem-

KORTTIDSHUKOMMELSEN

lig stort set hvor stor pausen på det pågældende sted skal være, og hvor tydeligt toneændringen og temposkiftet skal være. Det hænger sammen med at kommaerne afspejler psykologiske realiteter ved læsningen.

Sprogpsykologer regner med at man når man læser en tekst benytter sig af to forskellige hukommelsessystemer: en langtidshukommelse der er indrettet som et spisekammer; man kan have ordene og deres betydning på lager og kan tage dem frem når man skal spise dem. Derudover bruger man en korttidshukommelse der er indrettet som en madkasse; hvad man kommer sidst ned i den, må man tage først op, og det der kommer først ned, kommer sidst op.

Korttidshukommelsen bruges til at opbevare de første ord i en sætning og deres betydninger indtil man i læsningen er kommet hen til de ord som skal forbindes med for at give mening uden det navneord det lægger sig til, et billed giver ikke mening uden det udsagnsled det lægger sig til, og et grund-

led giver ikke mening uden det udsagns- led det hører sammen med ligesom et udsagnsled ikke giver mening uden det grundled det hører sammen med.

Hvis man nu ser på det første eksempel, kan man se hvorledes korttidshukommelsen virker. *Da krigen medførte at regeringen pålagde nye skatter* er et billed (årsagsbiled) som kun får sin fulde mening når man har forstået at det hører til *kan man ikke undre sig over*. Det kan man imidlertid ikke vide noget om mens øjet og bevidstheden er ved at læse *da krigen*

Langtidshukommelse

medførte. Derfor må man putte hele den første *da*-sætning ned i korttidshukommelsen og håbe på at man senere i læsningen vil finde noget der kan give det mening. Så læser man videre: *og da skatte byrden i forvejen var stor* - alt imens den første *da*-sætning ligger nede i korttidshukommelsen. Den anden *da*-sætning giver heller ikke mening uden *kan man ikke undre sig over*, og det er man stadig ikke kommet til; derfor må man lægge også den anden *da*-sætning ned i korttidshukommelsen. Først da kommer øjet og bevidstheden til *kan man ikke undre sig over*. Så kan de to *da*-sætninger trækkes op af korttidshukommelsens madkasse og spises. Hvor meget der skal opbevares i korttidshukommelsen ved læsning af en sætning afhænger af sætningens konstruktion. Ved nogle sætninger skal man kun huske få størrelser, ved andre mange. Man har anslået at der i korttidshukommelsen kan være ca. 7 størrelser. Kommer man ud over dette tal, kan man kun med besvær forstå sætningen.

Det funktionelle ved den konsekvente kommateringsmetode er nu det at antallet af kommaer stort set svarer til hvor mange størrelser der på et givent sted ligger i korttidshukommelsen - eller rettere: hvor mange der på et givent sted puttes ned og tages op af korttidshukommelsen. Dette arbejde med at flytte om på størrelserne i korttidshukommelsen tager selvfølgelig tid og kræver energi, og derfor vil man på de steder hvor der flyttes mange størrelser holde pause og skifte tempo og tone.

De konsekvente kommaer afspejler altså stort set psykologiske realiteter ved læsning og skrivning, tale og lytning. Derfor svarer de også til de lyd-

lige udtryk der er forbundet med disse psykologiske realiteter.

Den hemmelige regel

Nu er der imidlertid ikke nogen der sætter konsekvent komma. Hverken efter det grammatiske kommaterings-system eller efter pausekommaterings-systemet skal der sættes så mange kommaer. Der findes nemlig i begge systemer en hemmelig regel som aldrig er blevet røbet for nogen, hverken skoleelever eller andre. Det er den hemmelige regel om hvordan man stryger kommaer. De fleste vil sikkert indrømme, hvis de tænker sig om, at de altid faktisk har fulgt en regel der siger at man ikke sætter komma foran et punktum - eller at man ikke sætter forkortelsespræk foran et punktum - at man altså ikke kan have to tegn ved siden af hinanden. (Det gælder ikke gåseøjne og parentes, og ved tankestreg er de fleste vist i tvivl.) Den hemmelige regel - som alle altså følger uden at vide det - kan da inden for det grammatiske kommateringsystem lyde således:

Hvis et komma står ved siden af et andet tegn, stryges kommaet.

Det betyder at kommaer ikke kan stå før eller efter punktum, kolon, eller semikolon. Står to kommaer ved siden af hinanden, stryges det ene. Bruger man denne regel de steder og det antal gange det er nødvendigt, får man det som vist er meningen med Retskrivningsordbogens regel:

Da krigen medførte, at regeringen pålagde nye skatter, og da skattebyrden i forvejen var stor, kan man ikke undre sig over, at borgerne klagede sig, og at stemningen i det hele taget var trykket.

Der kom tre bedragere til en konge og sagde, at de var ganske fortrinlige mestre i at forfærdige tøjer, og at de i særdeleshed kunne forfærdige et slags tøj, som kunne ses af enhver, der var søn af den fader, alle mente (,) han havde, men aldrig af den, som ikke var søn af den fader man anså for hans.

Nu er det blevet det en dansklærer vil kalde korrekt. Men nu artikulerer det ikke meningen på nogen hensigtsmæssig måde, og der bliver en række steder hvor det er diskutabelt om det er rigtigt sat (nemlig fx ved kommaet i parentes, de fleste ville nok sige: komma, Retskrivningsordbogen siger: nej (§40.2.b)). Problemet er at den hemmelige regel som den her er efterkonstrueret er uigennemtænkt, tilfældig og uden mening og hensigt. Man har ikke gjort sig reglen bevidst og har derfor heller ikke tænkt den igennem.

Pausekomma

Den hemmelige regel kan dog godt formuleres på en anden måde, som giver bedre mening. Den grammatiske hemmelige regel har kun det ene formål at hindre at der står to tegn ved siden af hinanden. Man kunne lave en mere raffineret regel der ikke blot stryger de tegn der er for mange, men også tager stilling til hvilke af tegnene det er der skal stryges.

I første omgang kunne man formulere det således at der ikke skal komma før en ledsætning, men kun efter en ledsætning. Det er nemlig her der for alvor tages madder op af korttidshukommelsens madkasse. *At regeringen pålagde nye skatter* er fx genstandsled for *medførte*. Ved overgangen fra *medførte* til *at* skal man altså kun lægge

medførte i korttidshukommelsen. Efter ordet *skatter* skal man derimod tage *medførte* og *at regeringen pålagde* op og lægge *da krigen medførte at regeringen pålagde nye skatter* ned (*da*-ledsætningen slutter jo først ved ordet *skatter*). Genstandsledet, *at regeringen pålagde nye skatter*, hører umiddelbart sammen med udsagnsledet *medførte*, men genstandsledet *skatter* for udsagnsledet *pålagde* hører kun indirekte - nemlig via *da + krigen medførte + at regeringen pålagde* - sammen med *og da skattebyrden*. . . Hvis man skulle bevare kommaernes funktion, nemlig at markere psykologiske realiteter, så skulle man formulere den hemmelige regel således:

Alle kommaer stryges, undtagen i grupper af kommaer, af dem bevares ét.

Denne regel ville i de to eksempler give:

Da krigen medførte at regeringen pålagde nye skatter, og da skattebyrden i forvejen var stor, kan man ikke undre sig over at borgerne klagede sig, og at stemningen i det hele taget var trykket.

Der kom tre bedragere til kongen og sagde at de var ganske fortrinlige mestre i at forfærdige tøjer, og at de i særdeleshed kunne forfærdige et slags tøj som kunne ses af enhver der var søn af den fader alle mente han havde, men aldrig af den som ikke var søn af den fader man anså for hans.

Og det er pausekommatering. En hemmelig regel der stryger de mindre væsentlige kommaer og bevarer de væsentligste - nemlig på de steder hvor

der med det konsekvente system ville stå mange kommaer - den afspejler stadig psykologiske realiteter og tillader ikke flere kommaer ved siden af hinanden. Pausekomma afspejler altså psykologiske realiteter, metoden er et godt grundlag for oplæsning, for der er komma hvor der skal holdes pause, skiftes tone og tempo. Det er lettere at læse for kommaerne angiver hvilke steder i teksten der kræves huskearbejde af læseren: og hvor korttidshukommelsen kun belastes lidt, er der ikke noget komma. Ved grammatisk kommatering vil mange af kommaerne, fx alle dem før en *at*-sætning, stå på et sted hvor huskearbejdet er minimalt; holder man pause der vil det hindre lytterens forståelse, og standser læseren op på det sted, vil det kun være en forsinkelse af læsningen, ikke en hjælp til forståelsen.

Kejserens nye klæder

Konsekvensen af dette lille tankeeksperiment må være den at man undrer sig over hvorfor der ikke er flere der har lært pausekomma i skolen - når det nu har været tilladt siden 1918 og det er så godt. Det har nok noget med kejserens nye klæder at gøre. Det at den hemmelige regel altid har været

hemmelig, det at alle har lært at følge den hemmelige regel uden at få den formuleret og uden at kende den, det har gjort at ingen har turdet sige at den grammatiske kommateringkejsers ikke havde noget tøj på. Det har nok også betydet noget at de fleste har ment at hvis man ikke kunne se kommaerne, så duede man ikke til sit embede eller var utilladelig dum. Med andre ord: den grammatiske kommatering har været brugt til ikke at lære eleverne i skolen at artikulere deres mening gennem tegnsætning - men til at sortere eleverne i vindere og tabere, i de kloge og de dumme, i dem der skulle have embederne og dem der ikke duede til dem.

Men nu må det være nok. Det grammatiske komma har ikke noget tøj på. Det tjener ikke noget fornuftigt formål. Sæt i stedet for kun komma der hvor der efter den konsekvente metode ville stå to eller flere kommaer ved siden af hinanden, sæt ikke komma før ledsætninger men kun efter. Artikulér meningen med kommaerne.

Ole Togeby, f. 1947
lektor i dansk sprog,
Københavns Universitet

KÆR PØLSE HAR MANGE NAVNE

eller medister i sproget

Slang er budding til hjertet. Slang giver os nemlig mulighed for at opleve verden og sige noget om den på en anden måde end vi plejer i normalsproget.

Det er det denne artikel handler om: Jeg vil her fortælle noget om hvordan og hvorfor vi bruger sproget ud over det almindelige.

Som den røde tråd i gennemgangen har jeg valgt medisterpølse, denne meterlange med grisefars udstoppede tarm som forhandles i supermarkedet og hos slagteren. Jeg prøver altså i det følgende at besvare spørgsmålet: Hvad siger folk når de ikke siger medisterpølse om medisterpølse - og hvorfor?

Desværre kender jeg kun mange af medisterpølseudtrykkene som fritsvævende ord der ikke er fæstnet til en virkelig og konkret brugssituation. Det betyder at jeg i mange tilfælde må gætte mig til de træk ved medisterpølseordene der afhænger af brugssituationen, fx betydningsnuancer, hensigt, psykologisk funktion.

Lighed med noget andet

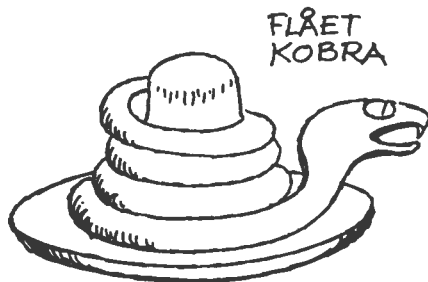
En grundlæggende forudsætning for de fleste slangudtryk er lighed med noget andet, hvadenten det er i indhold eller i form. Det er ligesom i digteriske billeder, men i slang er ligheden næsten altid af en overdrevet og forvrænget karakter.

Nu ligner medisterpølse jo en masse andet, så der kan laves en mængde billedlig slang om medisterpølse - og det er der (selvfølgelig) gjort.

Se fx på *flået kobra*: Ligheden i form er der nogenlunde; farven passer vistnok også (jeg forudsætter at flået kobra ligner fx flået ål). Og dertil kan man - hvis man vil - se slangen der vrider sig om grenen i grotesk »afklædt« tilstand, ligesom medisterpølsen i slagterens vindue slynger sig om den rustfri stålkeglestub. Og så *tarmslynge*: »Etuiet« er rigtigt, og de forestillinger ordet vækker (hos mig) svarer ganske til skolebøgernes modeltegninger af tarmenes roderi, og mine læge formodninger om hvad der er lidelsen tarmslyngs gordiske årsag.

Det er et par gode eksempler på hvor lidt lighed der skal til for at slangdannere har noget at hænge deres hat på.

Hvor lidt slangbilleder behøver at ligne virkeligheden kan vi også se i disse udtryk: *stegt horn*, *langrend*, *midgårdsorm*, *slangebøf*, *kvælerpølse* (der vel forudsætter *kvælerslange* og *gummipølse*).

Cykelslange, haveslange, brandslange

Nu er det ikke alle medisterpølseord der er særlig fantasifulde i den måde de udnytter »ligheden med noget andet«. Det gælder vist for de tre slang-udtryk i overskriften og vel for de fleste andre slangeslangudtryk for medisterpølse. De er næsten for indlysende og trivielle. Der ligger ingen særlig energi eller kreativitet bag dem.

Det kan selvfølgelig være at disse udtryk der i dag er lidt fade, engang - måske i deres barndom - har været friske og fulde af liv. De har da kunnet få folk til at stoppe op og få sig en lille sprogoplevelse, udmøntet i form af et fnis eller et forargelsens udråb. Men nu er de for brugte, for nedslidte, for klichéagtige. Højest kan de signalere at den der bruger dem gerne vil have samtalen til at foregå på et afslappet og uformelt niveau. Der er sådan set ofte ikke mere indhold i disse ord end der er i ordet *pølse* og så opfordringen: lad os ta' det afslappet!

Slang er ikke bare frækt, men også

Som vi kan se det af eksemplerne ovenfor er det på ingen måde alle slangord der er frække, anstødelige eller ulækre - hvad der ellers er en ret så udbredt misopfattelse. Mange tror at slang kun er noget med frække ord, og det er ikke rigtigt. Men det er rigtigt at slang ofte betjener sig af » frække« ligheder og forestillinger.

Nogle af de allermest almindelige udtryk for medisterpølse er dog frække. Der er dem der er sammensat af et ord for en mandsperson og et ord for tissemand. Ligheden i form og udseende er elementær, men lad os se på valget af de ingredienser der indgår i denne type sammensætninger:

I *sømandspik* er mandspersonen af den traditionelt grovere type ligesom i *garderpik*, *murerpik*, *matrospik*, *konstabelpik* og *korporalpik* (der er mange flere). De ser ud til at kunne dannes helt mekanisk og kun påvirket af det aktuelle og materialetilbydende miljø. Dog kan man inden for det militære konstatere en vis præcision hvad angår arten af pølsen der er tale om. *Konstabelpik* og *korporalpik* står ligesom *garderpik* alle i modsætning til *rekrutpikken* »den bayerske pølse«.

I alle eksemplerne er det forestillingen om noget af en vis størrelse, grovhed og mandighed der trækkes i forgrunden.

Det kan dog være svært at se om det er medisterpølsens størrelse og form der bruges til at sige noget (typisk manligt rosende?) om bestemte mandetyper, eller om det er de specielle mandeerhvervs mandighed der forventes at bidrage til forestillingen om medisterpølsens volumen og konsistens. Begge dele er muligt, det må afgøres udfra den konkrete brugssituation.

Variationer i det uendelige over samme tema

Inden for samme type medisterpølseord, men uden slet så megen markering af de mandlige ekstremiteters grovhed og styrke, har vi udtrykket *præstepik*. Dette ord går nok mere på det blegsoftige udseende og den nogen gange slatne og rynkede tilstand som medisterpølse også findes i; det er det samme med *gammel tissemand*. I denne undergruppe finder vi også flere udtryk med traditionelt svage mandetyper: *bedemandspik*, *jordemodermands-*

pik. Men de er ikke ret almindelige og iøvrigt også omstændelige at udtale.

Den slags udtryk bruges ofte ret lokalt (som jargon) til at genere (evt. indirekte rose?) bestemte mandspersoner. Det giver sig udslag i ord som fx *svoger-pik*, og *mesterpik* som det hedder i nogle slagterforretninger.

Typen er altså gevaldigt produktiv. Den må røre ved en bestemt (mande)-nerve, og man kan fortsætte med alskens sammensætninger med mandepersonnavne og så det evindelige *pik* (det er sgu trættende i længden!).

Situationens betydning

Den præcise mening med at bruge udtrykkene kan kun afgøres ud fra den konkrete brugssituation hvor man må have øje for navngiverens for- eller bagtrin (ikke blot fysiske) og slangordbrugers forhold til ham.

Et specielt eksempel på typen har jeg i *matrostissemand*. Det kendes fra en pæn ældre dames mund hvor det ofte ledsages af et diminutivt fnis og en lettere rødmen. Det er for det første et godt eksempel på at man kan finde slang hvor man måske mindst ville vente det. Altså en slags pænt slang.

For det andet er det et eksempel på hvordan slangord mht. grovhed kan tilpasses brugeren og situationen. Der er stor forskel på hvor meget »grovhed« der skal til for at give den kildren der er den individpsykologiske funktion af slang, og den sænkelse af niveauet der er en social funktion.

Vi er ikke færdige med denne type endnu. En helt speciel udgave er *non-nepik*. Forestillingerne der ligger til grund for dette udtryk (og andre med kvindeord som førsteled) er de modsatte af dem der har en mand i den

anden ende af *pik*: Nonnen skal opfattes som modtager af bemeldte mandlige legemsgenstand. Bemærk først krænkelsen af det religiøse. Og dertil ligger så de traditionelle mandlige fantasier om hvad kvinder gør der af en eller anden årsag ikke betjener sig af korporlig mandlig nærhed: Hvis kvinder er uden mænd, finder de sig en substitut der så meget som muligt - og gerne overdrevet til støtte for den mandlige stolthed - minder om det enestående mandlige organ. Jf. også udtrykket *nonnens bøn* (som forresten også er navnet på et musikstykke) om medisterpølse.

Der er også nogenlunde den samme baggrund for udtrykkene *jomfru-trøst(er)* og *min første kærlighed*. Her er de blot peppet lidt op med den uberørte unge kvindes formodede længsler efter noget mand(ligt). Alle disse ord afslører - ligesom mange andre slangord - »holdninger« som i disse tilfælde er temmelig fordomsfulde og mandlige.

Slangsprøget er mandesprøget

Slangen siger faktisk en del om hvordan vi mænd tænker. Og det er på denne baggrund egentlig ikke mærkeligt at pornoindustrien går så godt; den lever jo i høj grad på de samme forestillinger.

Også udtryk som fx *fylt kondom*, *kondompølse*, *langpik uden nosser* og *skedesalat* er dannet på grundlag af en umiddelbar fysisk lighed. Men samtidigt medbringer de nogle erotiske forestillinger eller hentydninger som både brugeren og lytteren kan kildres af, vel både åndeligt og fysisk. Den kildren der kan være forbundet med disse ord, er ikke bare seksuel. Den kan også bero på at den blotte inddragelse af no-

get seksuelt betyder at man i mange situationer er gået over stregen, der danner grænsen mellem det pæne og acceptable og det ikke-pæne og dermed provokerende.

Den utilbørlige overskriden af grænsen

Og her er vi inde ved et andet karakteristisk træk ved slang: Bag brugen af slang ligger normalt altid lyst til at bryde reglerne for det accepterede og velanstændige. Slang(brugerne) vil sænke niveauet, forarge bedsteborgeren og krænke autoriteterne. Og hvad leverer vel et mere velegnet materiale end tabuområderne. At denne sænkning af niveauet dog ikke behøver at være særlig stor, så vi ved *matrostissemand*. Og i sammenligning med mange af de mere saftige og bastante tabuord jeg har nævnt, så er *Mathildes strømpeholder* eller *-bånd* velsignet blidt i sin fremmanen af Mathildes sikkert monumentale og flotte lår - der behøver så kraftige strømpebånd.

Man skal i øvrigt ikke være blind for den psykoterapeutiske funktion som frække og saftige ord har. De kan være den ventil som man slipper lidt blå luft ud igennem, sådan at presset ikke bliver så stort at man i andre situationer kommer til at koge over med upassende udblæsninger.

Fra kilometerpølse til petermik

En masse udtryk om medisterpølse går naturligvis på længden.

Det er jo én af de karakteristiske egenskaber ved denne pølse at den faktisk fås i metervis, og altså ret neutralt beskrivende kan kaldes *meterpølse*. Slang har det med at overdrive og det giver så *kilometerpølse*. Disse udtryk, rapporteres det, er ret almindelige in-

den for pølsebranchen, ligesom fx *maxi-wiener* og *forlænget pølse* og de er måske oprindelig argot, altså en slags uofficielt fagsprog.

Men slang lader sig jo ikke altid nøje med de neutrale og muligvis bemærkelsesværdige men nøgterne omskrivninger. Hvis der er grundlag for at inddrage andre og mere malende og især anstødelige forestillinger og ligheder, ja så sker det næsten uundgåeligt. Se på dette tænkte udviklingsforløb:

På et tidspunkt er det ikke nok med *meterpølse*, så får vi ordet *meterpik*, som klart er for frækt til at kunne bruges i en hel række situationer. Men så er der de situationer der ligger på grænsen og hvor man ikke rigtig kan afgøre om det frække udtryk kan gå an eller om det er for provokerende at bruge. Hvad kan man så gøre? Jo så laver man en ny slang på det frække slang-udtryk: Man leger med ordet, »bakker snagvendt«, og får dermed det mere acceptable, nærmest eufemistiske og lidt gådeagtige *petermik*. Fidusen ved at bruge sådan et ord er at man på den ene side har gjort pænere mennesker opmærksom på at man gerne vil anlægge en nogenlunde urban tone, og på den anden side har man gjort de mere saftigt anlagt tilstedeværende klar over at man godt kender det frække udtryk.

Det er egentlig smart med den slags mekanismer. Man kunne kalde den slags ord for diplomatord. Men det er slet ikke usædvanligt i slang. Det er en af de specielle egenskaber ved slang at det er meget situationsfølsomt. Det vil bl.a. sige at det på en gang kan tage hensyn til mange forskellige menneskers forskellige grader af behov for det frække, uanstændige, tabuiserede, anstændige, acceptable - vel at mær-

ke samtidigt.

Flæskesteg på tube - bare for sjov?

Meget slang ser ud som om det kun er sjov for sjovs skyld: Uskyldig leg med ord og forestillinger. Det gælder *flæskesteg på tube*. Mange vil måske mene at det er udtryk af denne type der er rigtig slang: Det er rene slangudtryk der umiddelbart hviler i sig selv, en slags l'art pour l'art, der handler om sig selv og oplevelsen af medisterpølsen.

Der er nok noget om det: Det originale og overraskende billede gør at vi kan opleve medisterpølsen på en anden måde, som en enhed af form og indhold - og ikke blot som noget vi mere eller mindre bevidstløst guffer i os.

Det er sådanne næsten poetiske egenskaber ved slang som oftest begejstret fremhæves af folk der er dalet ned fra et mere finkulturelt stade; men faktisk er den slags »rene«, slangudtryk slet ikke så almindelige. Som vi kan konstatere det i de fleste andre eksempler i denne gennemgang, så er der ofte noget mere end det bare skæg forbundet med slang. Og man skal nok være forsigtig med bare eller overvejende at opfatte slang som en slags mere djærv eller folkelig (eller måske det der er værre) harmløst poetisk sprog.

I øvrigt kan man ofte finde at gode slangudtryk - om de nu er rene eller snuskede - efterfølges af en række afblegninger der i sammenligning med de oprindelige udtryk ikke har samme

saft og kraft: Til *flæskesteg på tube* svarer *tubesteg* og *flæskestang*, og så er der forskellige krydsninger, fx *frikadelle på tube*, af *frikadelle med skind* og *flæskesteg på tube*.

Slang er stil - der trækker nedad

Når jeg skriver at nogle slangord tilsyneladende er for skæg skyld, så må jeg dog lige skynde mig at gentage at så vidt jeg kan se har al slang altid den funktion at det på en eller anden måde trækker situationen nedad. Ved at bruge selv den slags særdeles uskyldige udtryk som *flæskesteg på tube*, har man signaleret at man ikke anser situationen for at være højtidelig, selv om situationens seriøsitet vist skal være overordentlig stor før man ikke kan bruge dem.

Denne evne til også at meddele noget om situationen hænger sammen med at slang er stil: Vi vælger slangordet mellem andre udtryk for den samme ting, og netop i valget af én mellem flere andre muligheder ligger der et signal til modtageren om at opfatte situationen på en bestemt måde: Afslappet - pikant - groft saftigt og/eller provokerende. Stilen havde været anderledes hvis man havde valgt udtrykket: *En med en bestemt fars udstoppet tarm*, nemlig stiv og officiel.

Det reneste skæg finder man i øvrigt ofte, når slangen består i at man gør noget ved ordenes udtale, altså spiller på lighed i formen. Fx er *mæd-ister* og *mé-dister* legeudtaler, hvor mekanikken består i at man lægger trykket et forkert sted eller deler ordet på ikke-sædvanlig vis. Der er vist ikke anden effekt i *mæd-ister* og *mé-dister* end at det er skæg at bruge dem (hvis man i

det hele taget fornemmer det skægge mere, begge udtryk går jo på krykker i Ålborg).

Ministerpølse - et ord med muligheder

En af klassikerne er *ministerpølse*. Her er det nok også først og fremmest lydden (ligheden i lyd) der ligger bag: *Medister* og *minister* rimer - i hvert fald næsten.

Men med udtrykket *ministerpølse* er der også en mulighed for at markere en vis politikerlede, og det er også et motiv i visse kredse. Der er noget glat og fedtet over medisterpølse, og så er den jo lavet af svinekød. I alle disse egenskaber ved pølsen ligger der jo en række forestillingsmuligheder som med fryd (?) kan overføres til politikere og politik. Jævnfør en særdeles aktuell betegnelse med de samme indbyggede associationer der bruges om en helt bestemt nulevende politiker (jeg siger ikke hvem): *oversylten*.

Medklisterpølse og revolution i det små

Et andet eksempel på alt det der *kan* ligge af mening i et enkelt slangudtryk, er *medklisterpølse*. *Medklisterpølse* er også rimet med medisterpølse, og rim er jo elementær sprogsjov. Men *medklisterpølse* er heller ikke det rene skæg.

Sådan som jeg sidst hørte ordet brugt, pegede ordet helt klart på nogle oplevelser af mere ulækre varianter af arten medisterpølse. Der lå helt klart en tydelig uvilje i ordet.

Og her der en anden pointe i ordet: Netop ved at bruge en betegnelse med nedsættende bitoner, kan brugeren få ændret verden - eller i det mindste prøve på det. *Medklisterpølse* kan i brugssituationen betyde: Jeg kan ikke lide medisterpølse, lad nu være med at lave det mere, far!

Her ligger et koloenormt uudforsket område om slangs funktioner, som kunne inddrage psykologi, sociologi, samfundsvidenskab m.m. Man kan komme langt omkring med medisterpølse.

Elastikpølse og slangbrugerens hverdag

Men der er jo ikke bare en henvendelse i slang, der ligger også et aftryk af brugeren, dvs. slang er udtryk for brugernes hverdag og holdninger.

Gud ved om ikke fx *langrend* er blevet til hos mennesker der har skiløb ikke alt for langt ude i horisonten. Og *midgårdsorm* forudsætter næsten den nordiske mytologi bekendt. Sådan tages ligheden rimeligt nok inden for områder som man kender godt til og er interesseret i af den ene eller anden grund.

I *elastikpølse* er det en bestemt side af medisterens fremtrædelsesform der har tiltrukket sig slangbrugerens opmærksomhed. Udtrykket er fundet i slagterverdenen, og det er da muligt at netop denne elastikegenskab er én som den der laver pølserne lægger mærke til, måske fordi pølsens elasticitet gør den generende uhandy. Det er ofte de egenskaber ved tingene som

vedrører os i hverdagen, som vi trækker frem og gør til genstand for vores sproglige fantasi og produktivitet. Det er det der er tæt på én som man må forholde sig til, og det kan man gøre ved selv at give det navne, så tingene placeres i ens virkelighed.

Melorm

Se også på ordet *melorm*: Det er betegnelsen for den kødfattige medisterpølse der er tilsat rigelige mængder af mel. Det er et godt eksempel på hvordan man kan putte en mængde information ind i et enkelt udtryk. Og det er ligesom *medklisterpølse* et eksempel på hvordan man med slangord kan tale om tingen (eller hvad det nu er), samtidig med at man meddeler sine erfaringer og utilfredshed med tingenes tilstand. En variant uden særlig billedannelse og sigtende på anden skæv fordeling i indholdet, er *fedtpølse*.

Betydningskompression og præcision

Der kan ligge mange og lange normal-sprogssætninger i enkeltordet *melorm*. Det drejer sig ikke bare om medisterpølse, men om en bestemt slags af ringe kvalitet, som ser bleg og ulækker ud præcis som en melorm. Og det er helt klart - hvis ordet skal tages for pålydende - at vi ikke har at gøre med slangbrugerens livret. Alt sammen i et ord. Praktisk!

Hvis man i øvrigt skulle være i tvivl, så går *melorm* i normal og upræcis daglig tale på den finthakkede medisterpølse. Den modsatte kategori, den grovhakkede medisterpølse, hedder meget visualiserende *kondom med mæslinger*. Og man kan sikkert opstille en medisterpøseterminologi der er mere præcis og detaljeret end den

normalsproget tilbyder.

Dette til orientering blandt andet for de slangkritikere der slår på at slang er upræcist og forfladigende, de dovnnes sprog. Det er slang godt nok også - men hverken mere eller mindre end normalsproget.

»Uforståelige« medisterord

Mange slangudtryk er ikke sådan lige til at forstå hvis man ikke kender baggrunden for dem. Der kan være tale om gruppesprog der har til hensigt at holde andre, nemlig dem der ikke forstår, ude, og bekræfte fællesskabet indadtil, men der kan også være tale om at man ganske simpelt må være fælles om den konkrete situation som ordene opstår eller bruges i for at kunne forstå dem: *Resterne af Maries døde mand* er helt klart ikke til at gennemskue som et udtryk for medisterpølse hvis man ikke kender til de forhold der kan give det mening.

Jeg har kun hørt det en gang (men andre siger de kender det). Det var da en ung mand i Irma spurgte sin bedre halvdel om de i stedet for noget andet skulle nøjes med *resterne af Maries døde mand*. Hermed mente han den specielle type medisterpølse som hos Irma kaldes »Maries medister«.

Kometord, lynord

Det er muligvis et eksempel på den type slang der opstår i et nus inspiration - for måske at afgå ved døden 3 sekunder efter. Er de af en vis varighed kalder man dem kometord. Et sådan et er *systemskiftepølse*, som opstod og gik af brug omkring det politiske systemskifte i 1901. Men meget slang burde nok nærmere betegnes som lynord - der altså ikke tænder nogen brand. Og det er de fleste af disse ords

skæbne.

Der er mange flere ord om medisterpølse, og der har givetvis været flere og andre vil komme til. Der sker hele tiden noget i verden og sproget. Her er nogle af de medisterpølseord som jeg ikke har nævnt i artiklen:

Nakkedasker, hverdag, fars menu, kolibri, slangesteg, slangepølse, fattigmandspølse, århusiansk syge, kineserskæg, ungarsk rapsodi.

Nogle af dem er noget specielle og ikke i almindelig brug. Nogle af dem er svære at gennemskue. Fx skal man vide at der i slagterordet *kolibri* ligger en nærmest gådeagtig (og forhåbentlig spøjende) hentydning til *colibakterier*. Især hvad angår *kineserskæg* og *ungarsk rapsodi* er jeg interesseret i at høre om læserne kan bidrage til at forklare dem. Jeg kan nemlig ikke selv.

Hjælp!

I det hele taget vil vi (Hanne Jensen, Søren Anker-Møller og undertegnede som udgør den redaktion der skal udgive en ordbog over moderne slang) meget gerne have Mål & Mæles læsere til at hjælpe os. Altså: *Send os alle de slangudtryk som du, kære læser, mener vi skal have med i en ordbog over moderne dansk slang.* Vores adresse er *Slangredaktionen, Politikens forlag, Vestergade 26, 1456 København K.*

Er medister slang?

Og lad mig så slutte af med ordet *medister* selv: Ifølge ordbøgerne kommer *medister* fra det nedertyske (plattyske) *metworst* der er sammensat af *met* »svinekød« (egentlig det samme ord som *mad*) og *worst* »pølse«, jf. moderne tysk *Wurst*. Det tyske ord kan altså oversættes til noget i retning af

»grise-pølse« eller »mad-pølse«. Da det kom til dansk blev det omdannet efter dialektordet *ister* der bruges om indvoldsfedt fra grise. Det ser altså ud som om de danske sprogbrugere har taget fejl og forvansket formen på det tyske ord så det gav direkte mening på dansk.

Men - og her kommer min nok lidt spekulative pointe - det kunne tænkes at *medister* ikke bare er en tilfældig forvanskning, men oprindeligt har været et slangord med den funktion at give en nedgørende karakteristik af disse pølser med alt for rigeligt fedt (*ister*) og for lidt kød. Altså ganske svarende til helt nutidige udtryk som *fedtpølse* og *medklisterpølse*. Man ved aldrig.

Peter Stray Jørgensen. f. 1945

*slangordbogsredaktør, undervisningsassistent
ved Københavns universitet, lærer ved
Byggeteknisk Højskole, København.*

I anledning af. Det nordiske sprogår.

Foreningerne Nordens Forbund har lanceret undervisningsåret 1980/81 som et nordisk sprogår. Idéen om sprogåret er naturligvis en *pr-idé*, som har slået rimeligt godt an i de medier der nu bruges til den slags ting - men samtidig er idéen jo et symptom på at dette med det nordiske sprogfællesskab måske er mere problematisk end som så.

Det har siden studenterskandinaviens dage været et dogme at sprogfællesskabet i Norden var den væsentligste forudsætning for alt andet nordisk samarbejde. Dette dogme har selvfølgelig bygget på det nære slægtskab imellem de nordiske sprog set ud fra en sproghistorisk synsvinkel, og dogmet har været og er så alment anerkendt at det helt har tilsløret at et fælleskab forudsætter at man er fælles om noget. Hvis man ikke er fælles om noget i Norden, bliver det nære sproglige slægtskab kun af interesse for sproghistorikere.

Dogmet om at sprogfællesskabet er en forudsætning for det øvrige nordiske samarbejde, optræder i sin mest paradoksale form i rapporten fra arbejdsaftalens artikel 3 står der udtalelse (Nordisk Udredningsserie 20/70); denne rapport er udformet som andre af den slags, nemlig som et konkret forslag til en foranstaltning - i dette tilfælde til den senere vedtagne kulturaftale - med ret fyldige bemærkninger til de enkelte punkter. I samarbejdsaftalens artikel 3 står der udtrykkeligt at samarbejdspartenerne skal

fremme undervisningen i de andre nordiske landes sprog, kultur og samfundsforhold, og går man så til bemærkningerne for at få noget at vide om hvad arbejdsgruppen nærmere havde tænkt sig med dette at fremme undervisningen, bliver man jo lettere forbavset når man opdager at dette ikke er kommenteret! - mens de fleste andre og mindre væsentlige punkter er udmærket kommenteret. Hvis man så yderligere er så naiv at tro at der er bare et minimum af forpligtelse i en sådan kulturaftale, bliver man endnu mere skuffet når man begynder at lede efter på hvilke måder man i offentlig skole og uddannelse gennem de sidste 10 år har levet op til det politiske krav om at fremme undervisningen i de andre nordiske landes sprog. Uanset de kriterier man anlægger, må man konstatere at det er gået tilbage i folkeskolen, i gymnasiet, på seminarierne og på universiteterne. En af begrundelserne er at dogmet om sproglægtskabet er forvekslet med fællesskabet og derfor har tilsløret at vi til stadighed må gøre os klart hvad vi er fælles om i Norden, og om vi ønsker at udbygge eller svække fællesskabet.

At det er en uvurderlig lettelse for fællesskabet at vore sprog er så nært beslægtede - det må ikke forveksles med den karakter fællesskabet har; og det er jo altså fællesskabet om alt det andet der giver sproglægtskabet indhold.

Nabosprog - fremmedsprog

Nabosprog er i sproglig henseende bl.a. karakteristiske ved at folk fra hver sit sprogområde betjener sig af hver sit sprog og alligevel kan forstås af naboer; det vil sige at nabosprogskommunikation er en to-sprogs kommunikation.

Fremmedsprog er karakteristiske ved at folk fra hver sit sprogområde betjener sig af et sprog for at kunne forstå hinanden, altså en ét-sprogs kommunikation. Sagt med andre ord: når jeg er sammen med en svensker, taler han/hun svensk og jeg dansk; når jeg er sammen med en ikke-nordbo, taler vi sammen på et fælles fremmedsprog.

Set ud fra en sprogpædagogisk synsvinkel er dette helt fundamentalt; det betyder nemlig at mens vi i fremmedsprogundervisningen opererer med de fire funktioner: lytte, tale, læse og skrive, kan vi i nabosprogsundervisningen nøjes med lytte- og læsefunktionen, for vi skal jo ikke selv kunne udtrykke os på nabosprogene, vi skal blot kunne bruge dem så at sige passivt.

Når man dertil føjer at forskellene mellem de nordiske sprog er minimale med hensyn til lydforhold, bøjning og ordstof, er det klart at en nabosprogsundervisning ikke behøver ret stort omfang for at give stor effekt.

Og alligevel forringes nabosprogsundervisningen fortsat i vore uddannelser.

Hvis man skal bedømme de nordiske nabosprogs stilling i et samlet nordisk sprogbillede og dermed bedømme om vi lever op til Kulturaftalens ord om at fremme den sproglige forståelse, bør forståelsen sættes i forhold til forståelsen af fremmedsprogene - og så bliver resultatet pauvert for nabosprogsforståelsen. Og selv om sproglig for-

ståelse er svær at måle, kan enhver konstatere at langt flere mennesker nu end før forstår et eller flere fremmedsprog, mens nabosprogenes stilling er svækket bortset fra i de områder hvor man kan modtage hinandens fjernsyn.

Det burde være rimeligt at forvente at udviklingen i forståelsen af nabosprogene i det mindste forløber parallelt med udviklingen i forståelsen af fremmedsprogene, om vi ellers skal tale om et nordisk sprogfællesskab og ikke et anglo-amerikansk.

Fordomme mellem nordiske sprogbrugere

Trods nabosprogsundervisningens vigende position, har alle i Norden alligevel lært lidt eller gjort erfaringer i omgang med nabosprogstale. Her er især undervisningsområdet interessant, fordi det tilsyneladende opbygger en række besynderlige fordomme, og det gør den naturligvis, fordi den er så utilstrækkelig at den bliver til de tyndeste fraser.

Foreningen Norden har udgivet et sprogjul (en kombineret ordliste og sprogglære), et grej der nok mere har underholdningens end indlæringens interesse, man da er en sjov sag. I sprogglæren står bl.a. at det lange *a* på svensk udtales næsten som *å* og på dansk næsten som *æ*. Den ene af dem der skriver denne artikel, har gjort indsigelse mod en sådan beskrivelse, der snarere hæmmer end fremmer forståelsen. Det vil blive ændret i næste udgave. Der fortælles en historie om en dansker der kom til Stockholm og bad om at blive vist ud til *Våsaskibet* - en sådan tingest fandtes ikke i den svenske hovedstad. Gad vidst om der findes et *hvælskelet* på Zoologisk Museum.

Men af en eller anden grund er det altså især ærne danskerne og svenskerne kommer op at skændes om, hvad enten det er *a* i trykstærk eller *a* i trykssvag stavelse. Det er vist H. C. Andersen der beretter om en dansk artist der under sin optræden i Sverige tror han forsvensker sit mål ved at indsætte *a* overalt. Og det er en foreteelse der stadig lever i bedste velgående. Stig Örfjan Olsson skriver således i sin nyligt udgivne afhandling om Skånes sproglige forsvenskning (p. 50):

»Hyperkorrekta *a*-former är annars ett av de mest påfallande dragen hos de flesta danskar av i dag som talar eller skriver svenska - enligt mina erfarenheter från undervisning, samtal med danskar från »Færgeavisen«, en (på grund av protester mot språkformen?) kortlivad reklamtidning på Helsingborg-Helsingør-leden, vars svenska inslag tydligt författats och satts av danskar.«

Der findes en lovmæssighed som kaldes »gengivelsens overdrivelse«. Enhver der forsøger at gengive et fremmed talesæt, overdriver de karakteristiske træk for at lyde så ægte som muligt. Når københavnere eller vendelboer siger »*faer*« med Hansen *-a* og høres af en for hvem det er naturligt at bruge Larsen-*a* eller *åa* til *far* eller *fåar*, så vil denne, når han gengiver den andens udtale, overdrive det lyse i lydkvaliteten, og så får vi den parodiske »*fær*« -form. Det er det der gør visse radiofolks efterligning af dialekt, hvad enten det er københavnsk eller andet, så uforståeligt. Denne gengivelsens overdrivelse er det vi skændes med svenskerne om.

Også på det område der hedder stød over for tonal accent. Som indbygger i den del af Danmark hvor stødet kun

anvendes af indvandrere, finder man at dansk lyder smukkere og mest poetisk når det tales uden stød. Derfor finder man det grundløst at plage naboerne med det danske stød, når det kun har betydningsadskillende funktion i få tilfælde.

En af de fordomme en utilstrækkelig nabosprogsundervisning fremkalder, er den om at dansk har fjernet sig mere fra oldnordisk end svensk har. Den bygger imidlertid på iagttagelsen af *p*, *t* og *k* til *b*, *d* og *g*. Men naboerne bliver flakkende i øjnene når man så spørger dem hvad de har gjort med de lyde englænderne har bevaret sammen med islændingene, og som angelsakserne skriver *th* i ord som *thing* og *the*. Når man så antyder at vikingerne nok ikke har sagt at *smeden jør en hjettelhat*, men *gør en kedelhat*, så ærgres de sig over at deres overlegenhedsfølelse ikke kan holde.

En sprogundervisning der forstærker kulturelle fordomme om naboernes hele lave stade, en sådan undervisning er naturligvis utilstrækkelig og fejlsigtet.

I korthed kan det konstateres at den dominerende nabosprogspædagogik er forkert fordi den isolerer nabolandsstoffet i stedet for at integrere det, og ved at blive isoleret bliver det eksotisk og dermed kun kuriøst.

Hvad skal vi så gøre?

På tre vigtige områder bør der sættes ind i det nordiske sprogår med henblik på langsigtede og vedvarende kulturelle påvirkninger, således at vi kan få fællesnordiske erfaringer. De tre områder er: skole og læreruddannelse, det nordiske bogmarked og radio/tv-samarbejdet.

Det nordiske stof i undervisningen i

gymnasiet og folkeskolen lider stadig under den forestilling at det alene hører hjemme i dansk- og historieundervisningen; en logisk konsekvens af at der i næsten alle skolens fag nu arbejdes ud fra en emneorientering og ikke en orientering ud fra videnskabsfagernes discipliner, en logisk konsekvens heraf må være at nabolandsstof på nabolandsprog indgår i alle skolens fag på lige fod med dansksproget materiale til belysning af det problem der nu måtte arbejdes med i det givne fag. Nabolandsstoffet skal indgå fordi det er fra et af de nordiske lande, og fordi der i det samlede undervisningsmateriale i Norden selvfølgelig er langt flere muligheder end i det materiale det enkelte land råder over. Dette er en forudsætning for at det funktionelle syn på forholdet til nabolandene kan slå igennem.

I læreruddannelserne i Danmark både på universiteterne og seminarierne har udviklingen gennem den sidste snes år været den at nabosprogsundervisningen og nabolandsstoffet stadig har måttet vige for andre hensyn. Fx er det sådan på i hvert fald det ene af vore universiteter at svensk og norsk er valgfrit stof til hovedfagseksamen i dansk, og denne ordning betyder at kun ca. 40% af de gymnasielærere med dansk som hovedfag der uddannes fra det universitet, har faglige forudsætninger for at varetage den nabosprogsundervisning der er obligatorisk i gymnasiet/hf. Man må rent ud spørge om en sådan valgfrihed er acceptabel i landets højeste faglige uddannelse når vi iøvrigt er forpligtede af Kulturaftalens ord om at fremme den sproglige forståelse i Norden.

I uddannelsen af lærere til folkeskolen står det ikke meget bedre til. Gan-

ske vist skal tekster på norsk og svensk indgå i det almindelige tekstarbejde i liniefaget dansk på lige fod med danske tekster, og det er jo udmærket, men det lille pensum der er obligatorisk som grundlag for specielt de sproglige problemer, kan man nu blive fritaget for som eksamenstof hvis man deltager i et lille kursus hjemme med sin egen lærer - hvor er det funktionelle hennese i den sammenhæng?

Det nordiske bogmarked

En vigtig forudsætning for at få fremmet det funktionelle syn på nabolandsstoffet er at nabolandenes litteratur i vid forstand er umiddelbart til at få fat i - og det er den ikke. Det samlede nordiske bogmarked har så stort et befolkningsunderlag at der med et åbent bogmarked ville stå langt flere muligheder til rådighed for hver enkelt nordbo.

En følge af at bogmarkedet i Norden næsten helt har været overladt til kræfternes frie spil er at prisen på en norsk eller svensk bog er steget med 33% når den skal købes i en dansk boghandel. Situationen er så grotesk at da P.O. Enquist i sin tid havde fået Nordisk Råds litteraturpris for »Legionærerne« sagde han i et foredrag på Hindsgavl (!) at man burde købe bogen i den danske oversættelse, for den var billigere i Danmark end den originale svenske udgave.

Et åbent bogmarked er lige så vigtigt for dannelsen af en nordisk bevidsthed som det at kunne modtage nabolandenes radio og fjernsyn frit.

Radio og fjernsyn

Fjernsynet er så ubetinget vor tids stærkeste ideologiske instrument, selv om mange benægter det. Fjernsynets

styrke som bevidsthedsdannende faktor består ikke i at det pådutter os detaljerede meninger om dette eller hint, men fjernsynet er alligevel stærkt fordi fordi det på langt sigt giver fælles oplevelser for alle i landet. Således er fx Panduros tv-dramatik blevet dansk folkeligt fællesgods i samme omfang som de kendteste af H. C. Andersens eventyr - det er også bevidsthedsdannelse.

Set fra et nordisk synspunkt kan man med nogen ret påstå at nutidens fælles kultur i Norden har amerikanske tv-programmer som McCloud, Kojak og Skum som dominerende størrelser fordi det er dem vi har som fælles oplevelser. Derfor har Foreningerne Norden igennem flere år gjort opmærksom på at hvis vi vil have det sproglige fællesskab der på ægte vis bygger på fælles erfaringer, er det ikke nok med Ingemar Stenmark, Panduro

og tv-udgaver af Strindberg; vi må have daglig adgang til at møde nordisk stof, lige som vi dagligt møder anglo-amerikansk stof. Danske seere er jo mere fortrolige med karakteren af storby i New York og London end med Stockholm og Oslo! Man må derfor håbe at politikerne kender deres besøgstid netop i dette sprogår hvor de skal træffe principiel afgørelse om det fremtidige nordiske radio/tv-samarbejde. Nu har de chancen for at fremme en nordisk bevidsthed ved at give alle nordboer mulighed for daglig at møde nordisk stof - det vil være det bedste der kan ske i et nordisk sprogår.

Søren Sørensen, f. 1937
skoleinspektør

Henrik Hagemann, f. 1940
seminarierektor

Mål & Mæle

Redaktion:

Erik Hansen og Ole Tøgeby

Lay out: Bent Rohde

Tegninger: Henning Nielsen

Ekspedition:

Mål & Mæle

Hald Hovedgaard

8800 Viborg

Telf. (06) 63 80 60.

Giro 6253857

Tryk:

Byens Tryk

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er kr. 50,00 pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Mål & Mæle. Alle henvendelser om adresseforandring, fejl ved bladets levering osv. bedes derimod rettes til postvæsenet.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.